

Дукач Мазепи

Петро Шкурат

ДУКАЧ МАЗЕПИ

Коли українське і шведське військо почало облогу Полтави, де замкнулися москалі, гамірно стало в тихому селі Нових Санджарах. Тут стояв залогою Запорозький Кіш, розмістилися військові обози, сюди прибували з різними дорученнями загони козаків.

Напередодні празника св. Івана до Нових Санджар прибула валка возів з родинами козацьких старшин, вірних гетьманові Мазепі. Постій був короткий, бо вже на другий день кошовий Кость Гордієнко видав розпорядження, щоб усі вони вирушили в село Кишиньку недалеко Дніпра.

Жінки не були раді мандрівці, бо хотіли трохи відпочити. Зате дуже раділи козацькі діти, а найбільше радів малий Григор, син генерального писаря Пилипа Орлика і хрещеник самого гетьмана Мазепи. Бо чи може бути більша приємність, як летіти із козаком Гордієм на коні з вітром наввипередки?! А там хлопець побачить Дніпро, велику ріку, що про неї так багато цікавого розказував хрещений батько.

Для охорони жінок і дітей призначив кошовий півсотні козаків. По полудні валка рушила в дорогу. Без пригод минули Кобеляки і надвечір прибули до Соکیلки. До Кишиньки залишилося ще п'ятнадцять верств. Тому, що в околиці недавно блукали ватаги московських вояків-грабіжників, старшина охорони вирішив, що треба заночувати в селі, а завтра вранці їхати далі.

Мандрівники розташувались на березі Ворскла. Козаки розпрягли-розсідлали коней і пустили їх на пашу, а самі розвели багаття й почали варити куліш. По вечері нікому не хотілося спати. Сиділи кругом багаття і слухали оповідань старих козаків про походи, про боротьбу з татарами й поляками, а тепер з москалями, що, мов сарана, сунуть на українську землю та грабують і вбивають людей. Уже неможливо довше терпіти таку наругу, і гетьман Мазепа добре робить, що збройною рукою проганяє ворогів з рідної країни.

Малий Григор сидів біля Гордія і жадібно ловив кожне слово. Він мріяв про те, як виросте і з шаблею в руці захищатиме Україну. Було недалеко півночі, як полягали спати. Скрізь стало тихо-тихо, тільки десь здалека шумів млин, ніби вів з річкою таємну розмову.

На другий день перед полуднем валка прибула до Кишиньки, досить великого й заможного козацького села, що розкинулось обабіч Ворскла. Люди щиро заопікувалися козацькими жінками й дітьми. Сім'я Орликів примістилася в хаті козака Ґарагулі, що пам'ятав ще часи Богдана Хмельницького. Тут мандрівники дізналися про криваву розправу, яку вчинили москалі у Переволочиш, про те, що вони не тільки порубали пороми, дуби та човни на переправі, але й спалили ціле село.

Старшина охорони мав ще одно завдання: розвідати, чи в Переволочній можливо ще знайти які дуби або човни, придатні для переправи через Дніпро.

Довідавшись, що козаки збираються їхати до Переволочної, Григор став проситися в мами, щоб пустила і його з ними. Мати дозволила поїхати, але тільки на возі і з тіткою Христею.

Ось вони вже недалеко Переволочної. Вже чути запах горілого. Спустилися з горбка й побачили розвалені хати та чорні обгорілі димарі. Здавалося, що то не село, а кладовище. Всюди було так тихо і страшно, що серце завмирало у грудях.

— Невже всіх людей перебили? — гомоніли між собою зніяковілі козаки. — А може хтось таки врятувався і сидить тепер десь у плавнях, в очеретах?

Козаки розійшлися в різні кінці села шукати людей. Григор, його тітка і два козаки пішли берегом ріки. Незабаром вони дійшли до того місця, де Ворскло вливається у Дніпро.

— Яка гарна й могутня ріка! — подумав хлопчина, і раптом у нього прокинулось бажання напитися Дніпрової води. Він нахилився, набрав у пригорщ води і випив.

Береги Ворскла зеленіли густим лозняком, очеретом та пахучим татарським зіллям. Трохи далі, в діброві, стояли крислаті дуби-велетні. Он вибіг байбак, побачив людей і чкурнув в очерет. З лозняка виткнулася хитра мордочка лисиці. Високо в небесній блакиті співали жайворонки.

Зненацька із лозняка вийшов хлопчик шести-семи років. Побачив людей і кинувся втікати, мов сполоханий зайчик.

— Не бійся, хлопче! — крикнув козак. — Ми тобі не зробимо нічого злого!

Почувши рідну мову, хлопець спинився. Козаки, а за ними Григор з тіткою підійшли до хлопця й почали розпитувати, як зветься, чи має батьків і де живе. Хлопець мовчав, але, коли тітка Христя погладила його по голівці, посмілішав і почав відповідати: звуть його Нечипором, живе він недалеко звідсіль, у землянці; тата вбили москалі, залишилися мати й дідусь.

— Заведи нас до вашої землянки! — сказав козак.

Хлопець знов завагався, але, глянувши на Григора, заспокоївся і згодився.

Він завів гостей між густі кущі ліщини, де був захований вхід до землянки.

— Пу-гу, пу-гу! — гукнули козаки. З лозняка вийшов старий кремезний дід з довгими сивими вусами.

— Здорові були, діду! — привіталися козаки, знявши шапки.

— Дай Боже здоров'я, хлопці, якщо з добром приходите!

— Кошовий Війська Запорозького послав нас розвідати, чи є тут які дуби або човни, придатні для переправи.

— А Бог його знає! — відповів дід. — Треба шукати.

— Та що там багато говорити! Мусите нам допомогти, діду!

— Авжеж, поможу своїм! Тільки ви скажіть: хіба там, під Полтавою, так погано, що москалі можуть прийти аж сюди?

— Переправа мусить бути налагоджена! — сказали козаки. — Вона завжди потрібна.

— Маю у плавнях заховані два дуби й човен. Колоди в мене також є, вистачить на

цілий пором.

— На початок і це добре! — зраділи козаки. — Ми залишимо тут кількох запорожців, що помагатимуть вам лагодити пором. Завтра знов приїдемо і привеземо харчі, а може й ще щось ...

Коли козаки говорили з дідом, вийшла Нечипорова мати й розповіла тітці Христині про страхіття недавнього московського нападу. За цей короткий час Григор і Нечипір встигли заприятелювати і вже бігали по діброві, видумуючи різні забави.

Нечипір умів грати на сопілку. Сопілка Григорові дуже сподобалася. Він пробував і собі заграти, але ніщо з того не вийшло. Коли настала пора гостям від'їжджати, Нечипір подав Григорові сопілку.

— Візьми — я собі іншу зроблю.

Григор поглянув на тітку Христю, немов питав: брати чи ні? Тітка кивнула головою, і хлопець узяв сопілку. Дуже нею радів.

Вернулися до Кишиньки. Григор з захопленням розповідав матері про нового приятеля і про гарний подарунок.

— А чи подякував ти йому? А що ж ти йому від себе подаруєш? — питала мати.

— Я ще сам не знаю... Може, ви, мамо, порадите?

Мати відчинила скриньку, де зберігалися коштовні подарунки, що їх Григор при різних нагодах дістав від хрещеного батька. По довшій пригадумі вибрали вони золотий дукач з портретом гетьмана Мазепи.

У Кишиньці Григор почував себе щасливим, і козацькі сім'ї також потроху забували свої поневіряння. Думали, що тут заживуть спокійно. Але не так склалося, як бажалося ...

Уночі під 28 липня прибули гінці з страшною вісткою:

— Москалі перемогли в бою під Полтавою і українське та шведське військо в поспіху відступає до Дніпра. Родини старшин та обози з майном повинні негайно вирушити до Переволочної.

Тієї ночі в селі ніхто не спав. Щогодини прибували гінці з вістками. Удосвіта приїхали дві карети: в одній був ранений шведський король Карло, а в другій — прибитий невдачею гетьман Мазепа. Через півгодини карети виїхали до Переволочної, за ними покотилися обози.

Передбачливий кошовий уже приготував на той час п'ять поромів. На один пором вкотили королівську карету, а на другий — гетьманську. На дальших трьох розміщено родини старшин і вози з майном.

По березі бігав Нечипір, шукаючи Григора. Нарешті пізнав його, радісно крикнув і протиснувся до нього крізь натовп.

Григор стояв, тримаючись материнської руки.

— Передай дідові нашу подяку за пороми, — сказала Орличиха. — А ти, Нечипоре, візьми цього дукача на спогад про Григора, що тебе так щиро полюбив. Прощай!

Пором відчалив. Все далі й далі відпливав на середину ріки. Григор сумно дивився на берег, де стояв хлопчик з дукачем у руці. А коли туман закрив згарища

Переволочної і не стало видно людей, притулився до матері і гірко, боляче заплакав...

Пояснення

Дукач Мазепи

Великий гетьман Богдан Хмельницький збудував українську козацьку державу, але важко було її охоронити від ворогів. Тоді задумав гетьман шукати допомоги і уклав з Московщиною договір. Але цей договір, укладений у місті Переяславі 1654 року, став нещастям України. Москвини обманом і підступом почали заводити в Україні свої порядки, щоб так запанувати над нею.

Наступник Хмельницького, гетьман Іван Виговський, розпочав війну з Московщиною і в липні 1659 року розгромив під містом Конотопом московські війська. Однак ця перемога не дала повної самостійності й спокою Україні, її далі шарпали сусіди-вороги: поляки, москвини, татари й турки. Найтяжчим ворогом були москвини з своїми царями.

Коли в 1684 році гетьманом України став Іван Мазепа, то московський цар вимагав від нього вірності та наказував висилати козаків у всякі війни на підмогу Москві та на тяжкі роботи при будові нової московської столиці Петербургу.

Мазепа не міг далі терпіти московських знущань і рішився підняти війну проти Московщини.

Тоді з царем Петром воював шведський король Карло XII. Мазепа уклав з королем договір про спільну війну проти Московщини. Шведські війська прийшли на допомогу Україні. Тоді цар Петро зібрав велике військо і зайняв українське місто Полтаву. Мазепа і шведи взяли місто в облогу. Дня 8 липня 1709 року прийшло до великого бою під Полтавою. Король Карло був перед тим ранений у ногу, москалі мали кращі становища, велику силу війська та артилерії і вдарили так сильно, що шведи мусіли відступати. Бій був програний. Гетьман Мазепа із старшиною й козаками мусів втікати з України до Молдави, що була під турецьким пануванням. Там він важко занедужав і помер, але український нарід зберігає пам'ять про нього, як борця проти Московщини за волю і самостійність України.

За ім'ям великого гетьмана москалі часто називають українців — мазепинцями, а боротьбу за українську справу — мазепинством.

Після смерті Мазепи гетьманом був вибраний Пилип Орлик. Він жив на еміграції і шукав серед європейських держав союзників для України проти Московщини. Його син Григор учився на університеті в Швеції, потім переїхав до Франції, вступив на службу до французької армії, де визначився як славний полководець, а король Франції іменував його генералом. Увесь час працював для визволення України з московського ярма.

Байбак або бабак — невеликий звірок з родини хом'яків

Верства — давня міра довжини, приблизно як американська миля

Дуб — великий човен, зроблений з видовбаного дерева

Переволочна — місцевість, де була переправа через Дніпро. Тут ще в 1920 роках

жив перевізник, дід Прокіп. Він розказував авторові цього оповідання, що в його роді всі чоловіки були перевізниками, а далекий його прапрадід перевозив через Дніпро гетьмана Мазепу і за те дістав дарунок, золотого дукача. Цей дукач передавався в його роді з покоління в покоління, як дорогоцінна пам'ятка.